

Ebu'l-Bekâ er-Rundî ve el-Vâfi fî Nazmi'l-Kavâfi İsimli Eseri*

Abdullah Kennûn
Çeviren: Ebuzer Sarp**

Ebu'l-Bekâ er-Rundî, şöhretini Endülüs'e ağıt yakmak için nazmettiği ve *el-Kasîdetü'n-Nûniyye* olarak bilinen mersiyesine borçludur. Nitekim, kayıp cennet olarak nitelendirilen bölge ile ilgili çok fazla mersiye yazılmış olmasına karşın söz konusu mersiye, eleştirmenler tarafından en iyi kaside olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede ilginç olan; bu büyük şöhrete rağmen edebiyat ve edebiyat tarihi kitaplarında Ebu'l-Bekâ'nın hayatı ile ilgili bilgilerin yer almamasıdır. Öyle ki onun yaşadığı dönem hatta ismi ve künyesi hakkında bile farklı görüşler bulunmaktadır. Bugüne kadar da bu durumu araştıran kimse olmamıştır. Elbette ondan ve kasidesinden bahsedenler ve zamanın bu harikulade şairini övenler vardır, ancak bunlar onun önemli edebî şahsiyetine ışık tutacak bilgileri verme kısmını çok yüzeysel ve hızlı geçmektedirler. Muhtemelen bu durumun sebebi, *Nefhu't-Tîb*'in yazarı Endülüslü büyük tarihçi el-Makkarî (ö. 1041/1632)'nin, Ebu'l-Bekâ'nın hayatı ile ilgili bilgilere yer vermemesi ve bu konuda suskun kalmasıdır. Dolayısıyla onun bu tutumu, araştırmacıları şair ile ilgili temel bir kaynaktan bilgi edinme fırsatından mahrum bırakmış oldu. Böylece diğer kaynaklar da, allâme el-Makkarî'ye bu rahatsız edici suskunluğunda paydaş olmuşlardır.

Deyimde de geçtiği üzere “söz gümüş ise sükut altın”dır. Bu deyim yansıması alanın önemli araştırmacılardan Muhammed Abdullah İnan (1898-1986)'ın, el-Makkarî'nin Ebu'l-Bekâ ve dönemi ile ilgili ifadeleri üzerine serdettiği cümlelerde açıkça görülmektedir. İnan, dikkatini bu şairin hayatını araştırmaya veren ve söz konusu rahatsız edici sessizliği bozmaya gayret eden tarihçilerden biridir. O, el-Makkarî'ye nispet ettiği düşüncelerde isabet kaydetmemiş olsa da şairin yaşadığı dönemi belirleme konusunda başarılı olmuştur.

İnan, *Nihayetü'l-Endelüs* kitabının ilk kısmında Gırnata Krallığı'nın kuruluş dönemindeki durumdan, bu esnada yaşanan ve İşbiliyye (Sevilla), Kurtuba (Córdoba), Belensiye (Valencia) gibi büyük şehirlerin de düşmesine yol açan üzüntü verici olaylardan söz eder. Sonrasında ise bu olayların insanların ruhlarında bıraktığı acı ve kedere vurgu yaparak şunları söyler: “*Dönemin şairi Ebu'l-Bekâ Sâlih b. Şerîf er-Rundî, ruhlarda en fazla etkiyi bırakan ve bugün bile en iyi ulusal mersiyelerden biri olarak kabul edilen meşhur kasidesini nazmetti. Bu şairinde Müslümanların elinden çıkan Endülüslü şehirlerine ağıt yakıyor ve karşı taraftaki Müslümanları, Endülüs'ü kurtarmak ve bu konuda oranın halkına yardım etmek üzere teşvik etmeye çalışıyordu.*” Bu cümlelerin sonrasında ise kasidenin metnine yer verir.

İnan, bu cümleleri ile şairin yaşadığı dönemi tespit etmeyi başarmıştır. Sonra kasideye yaptığı yorum ile de bu dönemi daha da açık bir hale getirmiştir: “*Kasidenin bağlamından ve h. 635-650 yılları arasında Hristiyanlar tarafından ele geçirilen Belensiye, Mürsiye (Murcia), Şatibe (Xativa), Ceyyan (Jaén), Kurtuba ve İşbiliyye gibi ağıt yakılan Endülüslü şehirlerinin zikredilmesinden anlaşılıyor ki şair bu sırada yaşamıştır. Diğer yandan ez-Zehîratü's-Seniyye'nin müellifi ise, İbnü'l-Ahmer'in birçok Endülüslü şehrini Hristiyan güçlerine bıraktığı h. 665 yılında şairin bu mersiye*

* “Ebü'l-Bekâ er-Rundî ve Kitâbü'l-Endelüs el-Vâfi fî Nazmi'l-Kavâfi” başlıklı bu makale Faslı yazar Abdullah b. Abdissamed Kennûn el-Hasenî (1908-1989) tarafından *Sahifetü Me'hadi'd-Dirâsati'l-İslâmiyye*(Revista) dergisinin VI. cildinde 1958 yılında Madrid'de yayımlanmıştır.

** Dr. Araştırma Görevlisi, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, Orcid ID: 0000-0003-3129-1093, abuzersarp@sdu.edu.tr.

nazmettiğini açıkça ifade etmiştir. Müellif, ez-Zehîra'yı Sultan Ebu Saîd el-Merinî (710-733) döneminde kaleme almış ve eserinde bu kasidenin tamamına yer vermiştir. Bu durum, şairin hicrî yedinci asrın ikinci yarısında yaşadığının kesin kanıtıdır.”¹ Bu, dikkate değer ve kıymetli bir araştırmadır. Ancak İnan bununla beraber şöyle demektedir: “Kasidenin nazmedildiği ve şair Salih b. Şerîf'in yaşadığı dönemi belirleme konusunda el-Makkarî bir karışıklığa düşmüş ve şairi 'Hâtimetü Üdebâi'l-Endelüs/Endülüs ediplerinin sonuncusu'² olarak vasıflandırmıştır. Ayrıca Nefhu't-Tîb adlı eserinde kasideye sonradan eklenmiş olan, Gırnata düşmeden önce zaten vefat etmiş er-Rundî'nin nazmetmediği ve Basta, Gırnata gibi şehirlerden de bahseden beyitleri zikreder. Bu durum gösteriyor ki el-Makkarî, er-Rundî'nin Gırnata Krallığı'nın son döneminde yani hicrî dokuzuncu asrın sonlarında yaşadığına inanıyordu.”

İnan, kitabının dördüncü bölümünde Gırnata Krallığı döneminde yetişen ediplerden bahsettiği kısımda ise önceki düşüncelerini tekit eden şu ifadeleri kullanmaktadır: “Onlardan birisi de Ebu'l-Bekâ Sâlih b. Şerîf er-Rundî'dir. O, çok değerli bir edip ve şairdi ancak onun hayatı ile ilgili çok şey bilmiyoruz. Yalnızca lakabının da işaret ettiği üzere Ronda şehrinden olduğunu biliyoruz. Kitabın ilk kısmında da ifade edildiği gibi düşüncemize göre o hicrî yedinci yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. Gırnata Krallığı'nın kuruluş döneminde ve birçok Endülüs şehrinin düşüşünde yaşanan sıkıntılı sürece şahit olmuştur. Daha önce bahsi geçtiği üzere, bu kaotik süreçte meşhur kasidesini nazmetmiştir ve o kaside ölümsüz olarak günümüze kadar gelmiştir. el-Makkarî, yanlış bir düşünceyle onun, hicrî dokuzuncu asrın sonlarında yaşadığını zannetti ve onu 'Hâtimetü Üdebâi'l-Endelüs' diye nitelendirdi.”

Görülüyor ki İnan'ın, el-Makkarî'nin yanlış bir zanna/vehme düştüğüne inanmasını sağlayan etken onun, şairi 'Hâtimetü Üdebâi'l-Endelüs' olarak nitelemesidir. Ancak, İnan'ın iddia ettiği gibi bu tür nitelermeler, zorunlu olarak kişilerin yaşadığı dönemleri ifade etmemektedir. Nitekim onlar, herhangi bir âlimi “Hâtimetü'l-Ulemâ” veya bir kadıyı “Âhiru Kudâti'l-Adl” olarak vasıflandırmaktadırlar. Bu, demek değildir ki kişi gerçekten sonuncu olsun. Bu tür sıfatların tam anlamıyla vakıya uygunluğu yalnızca Hz. Peygamber için kullanılan “Hâtemü'l-Enbiya” nitelemesi için geçerlidir.

Diğer yandan el-Makkarî, bu nitelemeyi kullanma konusunda kendisinden önceki âlimlerin yolunu izlemiş ve onların sözlerini nakletmekten başka bir şey yapmamıştır. Nitekim Ebu'l-Bekâ için bu sıfatı ilk kullanan kişi İbnu Abdilmelik el-Merrâküşî'dir. İbnu'l-Hatîb de ondan nakletmiştir ve benzer ifadeleri kullanmıştır. Dolayısıyla vurguladığımız üzere bu niteleme hakikî anlamında kullanılmamıştır ve yalnızca bahsedilen döneme münhasır bir ifadedir.

İnan ayrıca, el-Makkarî'nin Ebu'l-Bekâ'dan bahsettiği “O şehrin düşüşünden önce öldü.” ifadesindeki “o” zamirinin “Gırnata”yı ifade ettiğini iddia ederek el-Makkarî'nin, şairin Gırnata Krallığı'nın son dönemlerinde yani hicrî dokuzuncu asrın sonlarında yaşadığına dair yanlış bir zanna düştüğünü vurgulamaya çalışmaktadır. Bu da açık bir çarpıtmadır. Bu cümledeki “o” zamiri Basta, Gırnata ve şairin vefatından sonra düşen şehirleri ifade etmektedir. Bu şehirler, şairin vefatından sonra Hristiyan güçler tarafından işgal edilen şehirlerdendir ve kasideye sonradan eklenmiş olan beyitler de Gırnata ve diğer şehirlerden bahseder. Yani durum Gırnata ile ilgili değildir ki şairin ölümü bu şehrin düşüşünden önce olsun ve dolayısıyla dokuzuncu yüzyılın sonlarında yaşamış olabilsin. İnan'ın, el-Makkarî'den naklettiği ifadeleri tam anlamıyla doğru anlamış olsa bile durum bu şekildedir. Ne var ki o, el-Makkarî'nin ifadelerini yanlış anlayarak nakletmiş ve onun düştüğünü zannettiği tevehhüme kendisi düşmüştür, el-Makkarî'nin bir tevehhümü söz konusu değildir.

Mersiyeye eserinde yer verdikten sonra el-Makkarî'nin ifadeleri şu şekildedir:³ “Bu eşsiz kaside burada sona erdi. Bir takım insanların elinde bu kasideye eklenen bölümler bulunmakta. Bu bölümler Sâlih b. Şerîf'in ölümünden sonra farklı bölgelerden derlenmiştir ve Gırnata, Basta gibi başka şehirlerden de bahsedilmektedir. Ben bu bölümlere itibar etmeden yalnızca kendi güvenip yazdıklarımı esere aldım. Biraz da olsa edebî zevke sahip olanlar zaten bu eklenmiş bölümlerin, asıl kasideye belâgat yönünden yaklaşmadığını anlarlar. Kuvvetle muhtemel ki bu eklemeler Gırnata ve

¹ Muhammed Abdullah İnan, *Nihayetü'l-Endelüs ve Târîhu'l-Arabi'l-Mütenassırîn*, Matbaatü'l-Cenne, Kahire, 1966, s. 36, 37, 48, 49, 50.

² Ahmed b. Muhammed Şihabuddin el-Makkarî, *Ezhêriü'r-Riyâd*, (thk. Mustafa es-Sekâ ve diğer.), Matbaatü'l-Cenne, Kahire, 1939, c. I, s. 47.

³ Ahmed b. Muhammed Şihabuddin el-Makkarî, *Nefhu't-Tîb min Ğusni'l-Endelüsi'r-Ratîb*, (thk. İhsan Abbas), Dâru Sâdir, Beyrut, 1988, c. II, s. 488-489.

diğer Endülüs şehirlerinden toplanarak bir araya getirilmiş kısımlardır. Zira Endülüs halkı Doğu'da ve Batı'daki yöneticileri teşvik etmek istiyorlardı ve bunların bazıları, Sâlih b. Şerîf'in kasidesine olan hayranlığından dolayı bu kısımları ona ekledi. Ben de bu durumdan Ezhêrî'r-Riyâd'da bahsettirm oraya müracaat edilebilir."

Zannedirim ki bu cümleler yeterince açıktır ve İnan'ın işaret ettiği gibi bir yanlış anlama ifade etmemektedir. İnan'ın şehirlerin düşüşünden öncesine dair kısa vurguları el-Makkarî'nin düşüş sonrası ile ilgili verdiği geniş bilgilere tekabül etmektedir. el-Makkarî, Gırnata (Granada)'nın ve diğer şehirlerin düşmesinin daha sonra olduğunu anlatmak için sadece onun ölümünün önce olduğunu ifade etmektedir. Yanı sıra o, bu mersiye ve ağıta ek ve bir tür tamamlama olarak yazılan eklemelerin düşman tarafından işgal edilen Gırnata ve bütün Endülüs'ün düşmesinden sonra İslam ülkelerindeki yöneticilere yardım etmeleri ve tekrar o şehirleri geri alabilme ümidiyle teşvik etmek için yazıldığını detaylıca vurgulamıştır. Buradan anlaşılacak bir şey varsa o da İnan'ın, Ebu'l-Bekâ'nın yaşadığı dönemi belirleme konusundaki haklılığıdır. Dediği gibi o, Gırnata ve Basta'nın değil İşbiliyye ve Kurtuba gibi şehirlerin düşüşüne sahne olan hicrî yedinci yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır.

Diğer yandan el-Makkarî, eseri *Nefhu't-Tîb*'te *Ezhêrî'r-Riyâd* isimli diğer kitabına atf yaparak kasidenin asıl metnine bazı eklemelerin olduğuna değinir. Elimizde olan matbu nüshasında bu eklemeler bulunmamaktadır. Hâlbuki bu eklemelerin çok fazla sözü edilmektedir. Ben kütüphanemizdeki eski mecmua içerisinde yer alan *Nefhu't-Tîb* ve *Ezhêrî'r-Riyâd*'ın iç içe geçmiş el yazması nüshalarındaki şiirin ana metnine eklenmiş olan kısmını burada nakletmek istiyorum. Tespit ettiğim kadarıyla şöyle:

"İçerisinde savaşta kahraman kesilen aslanların olduğu cihad diyarı Gırnata nerede? Nerede ölümsüz cennetlerden Adn cenneti gibi olan görkemli el-Hamra Sarayı ve onun süsleri?

Orada sarayların bahçelerinde sular akardı, dereleri ise çiçekler ve reyhanlar ile kuşatılmıştı,

Her vakit Kur'ân ve ayet tilaveti ile çınlayan Gırnata'nın meşhur camisi nerede sahi?

Orada cahilleri dersleri ile hidayete yönlendiren nice kudretli alimler vardı!

Ve nice kullar! Huşu sahibi olan ve Allah'a yönelerek gözyaşlarını yanaklarından sel gibi akıtan nice kullar!

Yılan gibi kıvrılıp giden ve havada parlayan Hint kılıcını taklit eden Şillin vadisi vardı!

Ve nerede safranın yurdu Basta? İnsan, onun kadar güzel bir yer daha görmüş müdür?

Nice ulu kişilerin yetiştiği, hayırlı insanların diyarı el-Meriyye nerede peki?

Sahiline gemilerin uğrayıp demir attıkları Mâlaka nerede?

İçerisinde zeki, becerikli, yetenekli ve ifade gücü yüksek nice şairler vardı...

Dışarısında ise nice gezinti yerleri ve çevresi çiçeklerle kuşatılmış nice bahçeler vardı...

Onun komşusu ez-Zehra sarayı ve onun kubbesi nerede? Nerede kahramanlar ve savaşçılar ey Kavmim?

Savaşta düşmanı yok eden atılgan ve cesur kahramanlar vardı.

O kahramanlar elleri ile nice kâfirleri yere çalmıştı, şimdi ise yurdunda ağlıyor ona çocukları ve ailesi.

Vâdi Âş, şeref ve izzet ile yaşıyordu. Şimdi onun tevhidi şirke ve azgınlığa dönüştü.

Bu şehirler, ülkenin temeli idiler..."

El yazması metindeki beyitlerin sıralaması bu şekildedir. Beyitler şiirin aslındaki "İşbiliyye ve onu çevreleyen gezinti yerleri nerede?" beyti ile yukarıdaki son beyit "Bu şehirler ülkenin temeli idiler." beytinin arasına yerleştirilmiştir. Yine el yazmasında görüleceği üzere "Bu musibet" diye başlayan beyit ile "Ey biniciler" şeklinde başlayan beytin arasına da şu beyit eklenmiştir:

"Ey kızıl bayraklı kral! Yok olasıca kâfirlere karşı kılıcınla yetiş."

Kasidenin sonuna ise yine şu üç beyit eklenmiştir:

"Cihat etmeyi isteyen biri var mı? Bu cihada çıkacaklar için me'vâ cenneti süslenmiştir,

Huriler ve cennet gençleri özlemle sizi bekliyor. Hayatım üzere ant içerim ki cesurlar kazanabilir bu fazileti ancak.

Saba rüzgârı esip dalları sarstığı sürece Mudar'dan seçilmiş peygambere salat olsun.”

Ne manzum ne de mensur bir metne benzeyen bu bozuk şiiri rivayet etmekten daha kötü bir şey olmamasına rağmen, tarihsel bir ibret olması açısından burada naklettik. Bir milletin saygınlığı azaldığında edebiyatları da kötülebilir. Mukavemetleri zayıflayınca maneviyatları da yok olur. Dolayısıyla bu geniş adayı korumaktan aciz bir topluluğun böyle bir şiire sahip olmasında bir gariplik yoktur.

İbnu'l-Hatîb (ö. 776/1374-75) de *el-İhâta* isimli eserinde Ebu'l-Bekâ'nın hayatı ile ilgili geniş bilgi vermiş ve onun geniş edebi birikimini hem şiir hem de nesir olarak yansıtmıştır. *el-İhâta*'nın el-Escorial'da bulunan 1673 numaralı el yazması nüshasında İbnu'l-Hatîb'in Ebu'l-Bekâ ile ilgili verdiği bilgiler şu şekildedir: “Sâlih b. Yezîd b. Sâlih b. Mûsâ b. Ebi'l-Kâsım b. Ali b. Şerîf, Rondalıdır ve künyesi Ebu't-Tayyib'dir. Hayatı: İbnu Zübeyr şöyle anlattı: o gazel, medih ve diğer şiir türlerinde mahir bir şairdir. Aritmetik ve ferâiz konularında da bazı şiirleri bulunmaktadır. Başka edebi telifleri ve zühd konulu kasideleri vardır. Cibrîl hadisi üzerine bir şerh yazmıştır. Yanı sıra kendisinin farklı eserleri de mevcuttur. Genel olarak hayır ehli, din ve fazilet sahiplerinden biridir. Onunla birçok kez bir araya geldik. Benim eğitim gördüğüm dönemde birkaç ay Malaka'da ikamet etti. O ders gördüğüm meclisten hiç ayrılmıyordu ve bana çok fazla şiir söyledi. İbnu Abdilmelik ise şöyle anlatıyor: Endülüs ediplerinin sonuncusuydu. Manzum ve mensur eserler ortaya koyma konusunda çok becerikliydi. Fakîh, hâfiz ve birçok ilimde söz sahibiydi. Yüce gönüllü, mütevazı ve sözlerinde ölçülüydü. Birçok farklı konuda edebî sanatları kullandığı makameleri olan şairin manzum ve mensur olarak tedvin edilmiş eserleri vardı. Hocaları: Ebu'l-Hasan, onun babası ed-Debbâc, İbnu'l-Fahhâr eş-Şerîşî, İbn Katrâl, Ebu'l-Hüseyn İbn Zerkûn, Ebü'l-Kâsım İbnü'l-Ced gibi âlimlerden ders aldı. Eserleri: Cibril hadisi üzerine bir şerh yazdı, ferâiz ve uygulamaları ile ilgili bir eseri vardır. Diğer bir eseri ise *el-Kâfi*⁴ fi İlmi'l-Kavâfi diye isimlendirdiği şiir sanatı konusundaki eseridir. Ayrıca Ravdu'l-Üns ve Nüzhetü'n-Nefs diye isimlendirdiği büyük hacimli bir kitabı vardır. Gırnata'ya Gidişi: Gırnata'ya çok fazla gidip gelir, yöneticilerinden yardım ister ve emirlere şiirler inşad ederdi. Hocalarımdan Ebu Abdillah el-Levşî'nin bana bildirdiği üzere şair, 'Bana bir gün gelip, bin gün bırakıyor musun?' şeklinde başlayan kasidesini sultanın isteği üzerine nazmetmiştir. Ayrıca hükümdar ona, sarayın bahçelerinde yaşamasını önermiş ve böylece onun Muhammed b. Hânî el-İlbîrî'ye muaraza yapabildiğini arzu etmiştir. Şiiri: Pek çok şiiri vardır. Şiirleri kolay anlaşılır, hoş lafız ve açık manalara sahip olmakla birlikte etki yönünden zayıftır.”

İbnu'l-Hatîb'in Ebu'l-Bekâ'ya dair verdiği bilgiler bu şekildedir. O, şairin hicrî yedinci yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı hususunda İnan'ın tespit ettiği bilgileri doğrulamaktadır. Ayrıca tarihçi İbn Abdilmelik el-Merrâküşî (ö. 703/1303'nin de ifade ettiği üzere şairi “Hâtîmetü'l-Üdebâi fi'l-Endelüs” şeklinde nitelendirmektedir. el-Makkarî ise onlardan naklederek ve onlara tabi olarak bu sıfatı eserinde tekrar etmektedir. Görüldüğü üzere İbnu'l-Hatîb ondan daha önce bu sıfatı kullanmıştır ancak kimse bu nitelemenin tam anlamıyla gerçeği ifade ettiğini ve Ebu'l-Bekâ'nın hayatının son bulması ile Endülüs'teki edebi hayatın bittiğini düşünmemiştir. *el-İhâta*'da şairin isminin İbn Şerîf olarak değil Sâlih b. Yezîd şeklinde kullanıldığını görmekteyiz. Şerîf, şairin beşinci kuşaktan dedesidir. Şairin hayatı ile ilgili bilgiler verdiği başka bir yerde ise onu Sâlih b. Ebi Hâlid Yezîd b. Sâlih b. Şerîf olarak isimlendirmesi ve üç dedesinin ismini zikretmemesi dikkat çekmektedir. Bu, onun günümüzde olduğu gibi söz konusu dönemde de dedesi Şerîf'in ismi ile tanınıyor olduğunu göstermektedir. Şair, kitabı *el-Vâfi*'nin edebî sanatlardan olan ve ittirağ diye isimlendirilen türden bahsettiği ikinci bölümünün yirmi birinci kısmında şöyle söylemektedir: Dostumuza vezir ve edip olan Ebu'l-Abbas Bilal el-Harîrî -Allah rahmet eylesin- şöyle yazdı:

*“Salih ve Şerif'e ulaşmak istediğinde onu ziyaret et,
Salih b. Yezid b. Salih b. Şerif'e”*

Vezir, onun isimlerini İbnu'l-Hatîb'in son kısımda zikrettiği şekliyle saymıştır. Diğer yandan bizim bildiğimiz şekliyle onun künyesi “Ebu'l-Bekâ” olmasına karşın İbnu'l-Hatîb “O, Ebu't-Tayyib

⁴ *el-İhâta*'nın bu kısmında metinde kullanılan aynı yazı stili ile yazılmış şöyle bir dipnot var: “Bence bu kitabın ismi el-Vâfi ve üzerinde müellifin yazısının bulunduğu bir nüshası bende var.” Gerçek şu ki el-Escorial'daki el yazması *el-İhâta*'nın muhtasarıdır. Eserin başka bir yerinde tespit edebildiğimiz kadarıyla bu eserin yazarı *el-İhâta*'yı ihtisar edenlerden birisi olan Ebu Ca'fer el-Bakî'dir. Dolayısıyla bu dipnotun yazarı ve bu muhtasarın sahibi el-Bakî'dir.

künyesine sahiptir.” demektedir. Gerçek şu ki şairin kitabı *el-Vâff*’nin başlangıcında “Ebu’t-Tayyib b Ebi’l-Hasan” künyesini kullanılmaktadır. *Ezhêrî’r-Riyâd*’da da durum bu şekildedir ancak *Nefhu’t-Tîb*’de daha yaygın olan “Ebu’l-Bekâ” künyesine yer verilmiştir. Yukarıda zikrettiğimiz mersiye yapıları eklemelerin yer aldığı el yazmasında, Palencia’nın *Târîhu’l-Edebi’l-Arabî fî İspanya*⁵ kitabında ve Ronda şehrinin tarihçisi Sinyor Rukayina’nın ifadelerinde⁶ de aynı künyeden söz edilmektedir. Görünen o ki onun iki künyesi vardır fakat ikincisi daha çok kullanılan ve daha fazla bilinendir. Aynı durum babası için de söz konusudur. İbnu’l-Hatîb şairin hocalarından bahsettiği esnada babasını Ebu’l-Hasan künyesi ile zikretmiştir. Şairin kitabı *el-Vâff*’nin giriş kısmında da bu şekilde zikredilmiştir. İbnu’l-Hatîb şairin isminden bahsettiği kısımda ise babasını Ebu’l-Hâlid olarak ifade etmiştir.

İbnu’l-Hatîb’in kitabı *el-İhâta*’da şairden söz ettiği kısımda belki de dikkat çeken en önemli husus meşhur mersiyesinden söz etmemiş *-ki bu çok olağanüstü bir durumdur-* olmasıdır. O, ya bu kasideyi bilmiyordu ya da dikkatini çekmemişti. Bu şiirin onun döneminde bilinmiyor olması mümkün değildir. Ki İbnu’l-Hatîb’den neredeyse yarım yüzyıl önce vefat eden *ez-Zehîratü’s-Seniyye*’nin yazarı bu şiiri kitabına almıştır. Diğer yandan İbnu’l-Hatîb’in kitabında yer verdiği şiirler sanat ve yapı bakımında bu kasideye denk olamaz. Bu şiirlerden bazıları şairin kitabı *el-Vâff*’de de yer almaktadır. Onlardan birisi, kaside-i sultanide bulunan ve geceyi vafettiği şu şiirdir:

*“Bir asır kadar uzun bir gece geçirdim, bana yabancı ama dolunaya tanıdık,
O gece gökyüzü Zühre yıldızının çiçekleri ve arzu goncaları ile süslü bir bahçeydi
sanki,*

*Dolunay, bulutların ardında peçe ile gizlenmiş güzel bir yüz gibiydi,
Parlak yıldızlar, içindeki şarabın berrak olarak görüldüğü bir kadeh gibiydi,
Gökyüzünün yörüngesi sanki bir yay, ondan kayan yıldızlar ise bir ok gibiydi,
Büyükayın dönencesi bir meclis, yıldızlar ise orada toplanan arkadaşlar sanki,
Büyük takımyıldızı sanki sohbet eden cariyeler, Süha yıldızı ise orada oğlan,*

*Küçük takımyıldızın ise sanki göğsünde dizilmiş inciler var,
Yıldızları seyrederek geceledim, sanki ben âşıktım onlar bana haram,
Ta ki Süreyya (yıldızının) pençeleri ufkun yakalarını parçaladı ve karanlık dağıldı,
Fecrin atışını kılıcın kınından çekilmesi sandım,
Ey cömert kral! Güneşin yüzünü yalnız senin yüzüne benzettim!”*

Bedî’ sanatlarından tevşî’ diye isimlendirilen türde ise şu şiiri vardır:

*“Cilve ve siyahlık gibi iki katile sahip olan gözlerinden nasıl ve ne zaman
kurtulabilirim?*

*Yaşlılık ve ihtiyarlık engel olurken gönlüm özleminden nasıl teselli bulabilir?
Sen arzular, sen ölümlersin. Hem zararsın hem fayda,
Bir dermanı olmasa da seni özliyorum. Yakınlık ve bakış devaları sende,
Son nefesimde sana ulaşabilirim ancak, zaman ve kader yardım ederse,
Hayalin beni razı ederd, gözyaşı ve uykusuzluk engelleri olmasaydı.”*

Bu kaside uzundur. İbnu’l-Hatîb’in betimlediği şekliyle: “Sanatları kullanma konusunda aşırıya kaçtığı kasidesinin bir kısmı şöyledir:”

*“Gece göz kapaklarını kaldırdı, fecr günün suyunu akıttı,
Gece savaşta mağlup olmuş sanki, kurşuni hava bir yıldız gibi kaçıp gitti,
Süha yıldızı sanki korkudan saklanıverdi, yıldızdan intikam alması istenince
ayaklandı,*

*Bundan dolayı gecenin perçemi ağardı, nesr yıldızı kardeşine kanatlarını verdi ve o
da uçup gitti,*

*Süreyya yıldızlarının arasında diğer yıldızları kışkırtan bir ay var,
Ay, eğilmiş bir üzüm salkımıydı, ayın sonunda bir hurma salkımına dönüverdi,
Sanki o dinarlarını bir kalıba döküyor ve avuçları ile onu bileziğe döndürüyordu,*

⁵ Angel Gonzalez Palencia, *Târîhu’l-Fikri’l-Endelüsî*, Mektebetü’l-Sekâfe ed-Dîniyye, Kahire, ty., s. 131. Yazar, mersiye de dikkat çekmiş ve ondan bazı beyitleri İspanyolcaya çevirmiştir. Ancak, sanki *el-İhâta*’daki bilgiler vakıf değilmiş gibi şairin hayatına yer vermemiştir.

⁶ Yazar, bu şehirdeki bazı edipleri anlatırken onu da zikretmektedir. Bkz. s. 103.

*Karanlık mazlum biriydi sanki, tan vakti ona hükmetmiş ve zalimlik yapıyordu,
Sabah, yoksulluğun zilletini yaşadıkdan sonra özlemiyle dünya saadetine kavuşmuştu
sanki,*

Güneş ise tıpkı Ebu Abdullah'ın yüzü gibi doğup aydınlık saçmaya başlamıştı.”
İlim⁷ tasviri ile ilgili beyitleri şu şekildedir:

*“Kuşluk vakti doğan güneş misali sapsarıdır, sen onu öğütmiş bir dane zannedersin,
Eşsiz özellikleri sivri uçları vardır. Uzanamayacağı yerlere mızraklar uzanır.
Gönüldekileri dışa vurur, ince ve keskin kılıçların yaptığını yapar.”*

Kalem ve kılıç ile ilgili beyitleri ise şöyledir:

*“Söylenilene göre kılıç ve kalem birbirlerine karşı şan ve şeref yarışına girmiş, şüphe
yok ki üstünlük ikisi arasında eşit paylaştırılmıştır.*

*İkisi de itibarlıdır ve ne de güzeldir onlar! Biri bilgelik diğeri hâkimiyet olan ne
muhteşem iki unsurdur!”*

Şebboy tasvirine de yer verir:

*“Gökyüzü misali masmavi, bakanlar hayret verici şeyler görürler,
Sabah olunca nefes alış verişini azaltır, sanki sabah onu gözetliyormuşçasına,
Geceleyin sırlarını ifşa eder, geceyi edibin gündüzü olarak gördüğü için.”*

İbnu'l-Hatîb'in ifade ettiği üzere: *“Sanatını gösterdiği uzun kasidelerinden birisi şöyledir:”*
*“Sesi udu gereksiz kılan bir şarkıcı (şarkı söylüyor), cariyeler su veriyor, sakiler içki
sunuyorlar,*

*Orada nehir yıldızların galaksideki akışı gibi akıyor, kıyılarında çiçekler Zühre
yıldızı gibi parlıyor,*

*Rüzgârlar, siyah bir çubuğun üzerindeki beyaz sancaklı bir bölüğün vücutlarını
sallıyor,*

*Gökkuşağı oraya bir ok attı ve içki taşıyan kadınlar kılıçlarını nehrin zırhına karşı
çıkardılar,*

*Necd'in saba rüzgârları esti ve çiçeğin yanağındaki gözyaşlarını kurutan şeffaf örtüyü
çekti,*

*Bahçenin üzerinde işlemeli bir sayfa vardı sanki, dallar bir elif ve çiçekler bir kağıt
gibiymi,*

*Oradaki papatyalar sanki gümüş kaplamalı bir mühür idi. Orada sanki gümüş
tozundan yüzükler vardı,*

*Oradaki taze nergisler, damlaların göz kapaklarında oynadığı birer göz gibiydiler,
Oradaki şebboyların kokuları, gecenin kanatlarını en iyi sır saklayan olarak gören
bir aşığın ziyareti gibiydi.”*

Farklı muhtevalara sahip diğer şiirleri de burada zikrettiğimiz şiirler gibidir; hoş lafızlı, kolay anlaşılır ve belâgat sanatlarını haizdir. İbnu'l-Hatîb, *Ravdatu'l-Üns*'ten nakille Ebu'l-Bekâ'nın mensur eserlerinden bir örneği kitabında zikretmiştir. Bu eser, Ebu'l-Bekâ'nın köle pazarında gördüğü bir cariyenin tasviri ile ilgili olan ve karşılıklı yazışma esnasında kendi vatanından olan Ebu Bekir el-Berzeî'ye gönderdiği cevap niteliğindeki risalesidir. İbnu'l-Hatîb, şair ile ilgili bölümü onun kabrinin üzerine yazılmasını vasiyet ettiği ve oradan geçenlerden dua istediği iki beyitlik bir şiir ile sonlandırır.

Daha önceki sayfalarda şairin eserlerinden bahsedilen kısımda ifade edildiği üzere onun şiir sanatı üzerine kaleme aldığı ve *el-Vâfi fî Nazmi'l-Kavâfi* isimli bir kitabı mevcuttur. Ben bu kitabı Tatan'da genel kütüphanedeki bir grup kitap arasında buldum. Kitabın kütüphanedeki numarası 491 idi, 83 sayfalık ortalama bir boyuta sahipti, sayfalarının satır sayısı 26'ydı ve anlaşılır bir şekilde mağribî hattı ile yazılmıştı. Nüshanın yazarı kendi ismini vermemiş ve yazılış tarihinden de bahsetmemiş. Giriş kısmında besmele ve salveleden sonra şu ifadeler yer verilmiş:

“Değerli kadı, fakîh ve âlim olan Ebu't-Tayyib b. eş-Şeyh el-Ecel el-Fakîh el-Mükerrem el-Merhum Ebi'l-Hasan eş-Şerîf er-Rundî -Allah ona ihsanıyla rahmet eylesin ve bizi onunla faydalandırın- şöyle dedi...”

⁷ Makalede bu beyitlerin “ilim” tasviri için nazmedildiği ifade edilse de *el-İhâta*'da “kalem” tasvirine dair olduğu geçmektedir. Bkz. Saîd b. Ahmed es-Selmânî Lisanüddîn b. el-Hatîb, *el-İhâta fî Ahbâri Gırnâta*, (şrh. Yusuf Ali Tavil), Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, c. III, s. 282.

Bu ifadelerin doğru olduğu kabul edilirse Ebu'l-Bekâ'nın kadılık görevinde bulunduğu anlaşılır ki bu, İbnu'l-Hatîb'in ondan bahsederken yer vermediği bir bilgidir. "eş-Şerîf" nitelemesinin onun hakkında kullanılmasına gelince bu doğru değildir, zira onun doğrusu "İbnu's-Şerîf" olmalıdır. Onun hayatı ile ilgili bilgilerden Nefza'ya mensup olduğunu biliyorum. Nefza kabilesi Berberî bir kabiledir ve Himyer'e mensuptur. Bu kabileye özel olarak da "Şeref" kelimesi kullanılamaz. Dolayısıyla "eş-Şerîf" sıfatı şairin dedesinin ismi "Şerîf" kelimesinin tahrif edilmiş hali olmalıdır.

Giriş kısmında sonra şöyle demektedir: "*Konuya gelince, edebiyat hoş bir dost, tatmin edici bir yoldaş, zarar vermeyen bir arkadaş ve bıkkınlık vermeyen bir yarandır... Diğer yandan şiir, Arab'ın divanı, edebiyatın sarayı, sözlerin süsü ve hikmetlerin bahçesidir. O kesinlikle insan tabiatı için sevimli, duyması mutlu eden, onu anlayabilen ruhlara Allah'ın yerleştiği ve salim akılları kendisine yönelttiği fitri bir olgudur. Ben kitabımda, goncalarından koparıp almak, inceliklerine vâkıf olmak, onun sanatlarında ustalaşmak ve iyisini kötüsünden ayırt edebilmek isteyenler için şiir sanatı ile ilgili bir buket sundum. Daha önceleri benzer muhtevaya sahip eserler kaleme alınmış ve ifade ettiklerini takdir etmekten başka bir şey kalmamış olsa da bu eseri telif ettim. Senin de gördüğün üzere öncekiler kendi anladıklarını ortaya koyuyorlar, sonra gelenler ise bunların aksini yazıyorlar veya onları yeniden yorumluyorlar. Unutulmaması gerekir ki boynuz kulaktan sonra çıkar ama kulağı geçebilir.⁸ Allah'ın verdiği güç ile kaleme aldığım bu kitabıma el-Vâfi fi Nazmi'l-Kavâfi ismini verip dört bölüme ayırdım.*"

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere kitabın ismi *el-İhâta*'da geçtiği gibi "el-Kâfi" değil "el-Vâfi"dir. Daha önceki sayfalarda zikredildiği üzere eserin nüshasını kaleme alan kişinin ifadeleri de bu yöndedir.

Burada müellifin taksim ettiği şekilde eserin dört bölümünün içeriğinden bahsedilecektir. Birinci bölüm dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım şiir, şiir söyleyenler ve ona yönelenlerin üstünlükleri ile ilgilidir. Bu kısımda Hassân b. Sabit ve Ka'b b. Züheyr'in Hz. Peygamber'e (s.a.v), Ferezdak'ın Ali b. Zeynelâbidin'e ve bir grup şairin Ömer b. Abdulaziz'e söylediği medih şiirlerinden bahseder. Daha sonra dört halifeden, önde gelen alimlerden, Abbasî halifelerinden, Benî Hamdân emirlerinden, Endülüs ve Afrika yöneticilerinden şiir söyleyenlere yer verir.

İkinci kısım, şairler ve onların tabakaları ile ilgilidir. Şairleri Câhilî, muhadram ve İslâmî olmak üzere üçlü bir tasnife tabi tutar. İslâmî dönem şairlerini de üçe ayırır; muhdes, müvelled ve sonraki asırlarda yaşayan şairler.

Üçüncü kısım şiir söyleme ve onun edebiyatı ile ilgilidir. Bu kısımda müellif şiir söyleme amacıyla yararlanılan unsurlardan ve şiir için uygun vakitlerden bahseder. Daha sonra bedi'he, icâze ve mümâtele gibi konularla ilgili ilgi çekici bilgiler verir. Bunlardan birisi el-Heysem el-İşbîlî ile alakalı olan "Asrımızda bu konuda (bedi'he) harika kişilerden biri yaşıyor." cümlesidir.

Dördüncü kısım şiirin söyleniş amaçları ve yapısı ile ilgilidir. Şiirin konularını sekiz başlık altında toplamıştır. Bunlar: nesib, medih, tebrik, mersiye, özür dileme, sitem ve kınamadır. Müellif bunların her birinin tanımını yapar, kısımlara ayırır ve önceki dönem veya kendi asrında yaşayan şairlerin şiirleri ile birlikte özellikle kendi şiirinden de örnekler sunar. Bir örnek vermek gerekirse o nesibi şöyle tarif etmektedir: "*Ruhun için nesibin bir yeri vardır, o tanıdık bir çiçek kokusu ve nefsin avuntusudur. Çünkü o teşvik eder, mutluluk verir, etkiler ve heyecanlandırır. Bunun için şairler onu medih şiirlerinin girişinde kullanırlar ve cömertlik için bir araç kabul ederler. Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'nin dediği gibi: "Eğer şiir söyleyeceksen nesib kısmını girişte kullan."* Ebu'l-Bekâ bu kısımda kendisinin farklı boyutlardaki (maktu/kaside) otuz iki şiirini kullanır. Aynı zamanda *el-İhâta*'da da geçen taziye konulu risalesini de bu kısımda zikreden müellif, muasırlarından ilgi çekici örneklerle de yer vermektedir.

İkinci bölüm şiirin güzellikleri ve onun bedi sanatları üzerinedir ve kırk altı kısımdan oluşur. Birinci kısım (şiire) başlangıç, ikinci kısım (şiiri) bitiriş, üçüncü kısım istidrad, dördüncü kısım mutabaka, beşinci kısım mukabele, altıncı kısım münasebet, yedinci kısım teşbih, sekizinci kısım istiare, dokuzuncu kısım tahyil, onuncu kısım tefrî', on birinci kısım tevcih, on ikinci kısım temsil, on üçüncü kısım temsil (buradaki temsil ile mesel kullanımını kastetmektedir önceki temsil ise teşbihin benzeridir), on dördüncü kısım tecnis, on beşinci kısım mudâra', on altıncı kısım terdid, on yedinci kısım tasdir, on sekizinci kısım itbâ, on dokuzuncu kısım tebdil, yirminci kısım tazmin, yirmi birinci kısım ittirad, yirmi ikinci kısım tefsir, yirmi üçüncü kısım mübalağa, yirmi dördüncü kısım tetmim,

⁸ شجرة نار واستمجد المرغ والغفار

yirmi beşinci kısım teshim, yirmi altıncı kısım taharruz, yirmi yedinci kısım iltifat, yirmi sekizinci kısım tahrif, yirmi dokuzuncu kısım istisna ve istidrak, otuzuncu kısım kalb, otuz birinci kısım tashif, otuz ikinci kısım tarsî, otuz üçüncü kısım tescî, otuz dördüncü kısım tesmit, otuz beşinci kısım lüzümü mâ lâ yülzem, otuz altıncı kısım tafsil, otuz yedinci kısım tahtim, otuz sekizinci kısım ihâle, kırkıncı kısım luğz hakkındadır.

Bu başlıkların içeriklerini açıklarsak sözü uzatmış oluruz. Bazıları bilinen isimleri ile zikredilmemiş olsa da bunların hepsi meşhur bedî' sanatlarındandır. er-Rundî, bu bölümde kendisinin şiirlerinden yirmi tanesini ve muasırı şairlerin nadir şiirlerini kullanmıştır.

Üçüncü bölüm ise şiir kusurları ile ilgilidir. Bunlar ihlâl, sirkat ve zarurettir. Müellif, bu kısımların hepsinden ayrı ayrı söz eder ve onlara eski ve çağdaşı şairlerin şiirlerinden örnekler verir. İhlâl konusuna ayrı bir fasıl açmaz ve onu dokuz kısma ayırarak teker teker hepsini inceler. Sirkat/intihal konusunu üç bölüme ayırarak birincisinde türleri ve onların isimlerinden, ikincisinde başka şiirlerden alma ölçülerinden ve üçüncüsünde ise sirkata benzeyip ondan olmayan durumlardan söz eder. Zaruret olmadan şiirde caiz olan şeylere de ayrı bir kısım ayırır bu da bu bölümün son kısmıdır.

Dördüncü bölüm şiirin tanımı, aruz ve kafiye hakkındadır. Bölümün içerisindeki bir kısım farklı özelliklere sahip beyitlere verilen adlar ile ilgilidir. Bir diğer kısım ise şiir türleri ve onların isimlendirmesi ile ilgilidir. Bu isimlendirmeler vezinler üzerindedir. Müellif, şöyle demektedir: *“Şiirin çeşitleri yirmi dördtür. Bunların on beş tanesi eski Arapların bildiği türler iken dokuzu sonraki şairlerin ürettiği türlerdir.”* Müellif, vezinler veya daha doğru bir ifadeyle bilinen kadim bahirlerden de söz eder. ayrıca o bu kısımda bahirlerin vezinlerinden, çeşitlerinden, bulunan zihâf ve illetlerden bahseder ve ilk şatırında bahirin ismini ve ikinci şatırında ise bahri oluşturan kısımları manzum şekilde zikrederek bu kısmı bitirir. Taviil bahri ile ilgili örnek şöyledir:

“Tavilin örneği benim söylediğim şeydi; Fâûlî mefâilîn feûlî mefâil.”

Bu tarz manzumeler meşhurdur. Burada bu örneği zikrederek şairin de bu eğilimde olduğuna dikkat çekmek istedik. Devamında sonradan ihdas edilmiş olan “el-vasît, el-vesîm, el-mu'temed, el-mütteid, el-müserred, el-muttarad, el-habeb, el-ferîd, el-'amîd” vezinlerini zikreder. Eski bahirlerden bahsederken yaptığı gibi bu bahirlerin de tef'ilelerine ve örneklerine yer verir. Bu muhdes bahirler arasından “el-habeb” bahrini zikretmesi dikkat çekicidir. Zira el-Ahfeş'in bu bahri, Halîlî bahirlerden saydığı ve eski Arapların bu bahir üzere şiirler inşad ettiği kanaatini taşıdığı bilinmektedir. Dolayısıyla bu bahir kadim bahirlerden birisidir ve “el-müstedrek” diye isimlendirilmiştir. er-Rundî, bunların son tarafında ise bir kısım kafiye bir kısım ise aruz ve kafiye kusurlarına ayrılmıştır. Bu konularla kitap sona ermektedir.

İçeriğinin bu kısa sunumdan da anlaşılacağı üzere kitap küçük hacimli olmasına karşın muhteva açısından zengindir. Diğer yandan müellifin geniş edebî-kültürel birikime sahip olduğu anlaşılmaktadır. Müellif, özellikle edebî zevk, sanatsal yön ve edebî tenkit gibi konular üzerinde durmuştur. Temayüz ettiği bir diğer yön ise hem kendisinin hem de muasırı olan edip ve şairlerin şiirlerine yer vermesi ve onların konularla bağlantılı haberlerini nakletmiş olmasıdır. Bu özellikleri göz önüne alınarak müellifin de hatırasının yâd edilmesi adına bu kitap neşredilmeyi hak etmektedir.

Bununla beraber başkent Rabat'ta bulunan genel kütüphanedeki el yazmaları içerisinde 290 numarası ile kayıtlı bir nüsha daha bulunmaktadır, ancak onu elde edemedim.